

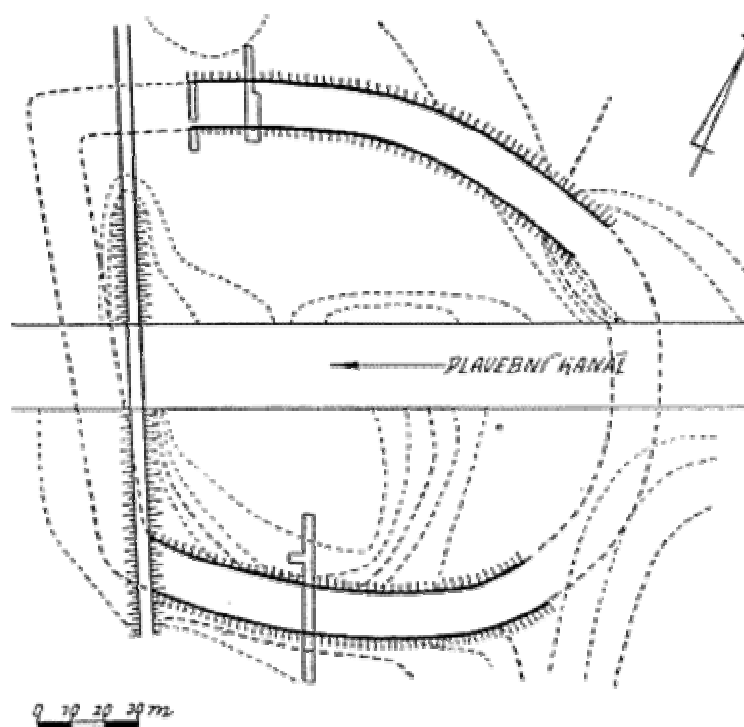
(Otištěno ve "Sborníku československé společnosti archeologické při ČSAV" Brno 1961)

Výzkum hradiště "Hrůdy" u Sudoměřic nad Moravou.

(K otázce tzv. spečených valů)

Boris Novotný, AÚ ČSAV, odb. Brno

Mezi obcemi Sudoměřice nad Moravou a Petrovem u Strážnice (o. Hodonín) leží ve vzdálenosti asi 50

m severozápadně od státní silnice v poloze "Hrůdy" (také "Horní štěpnice") hradiště, uvedené do literatury pod názvem "Hrůdy". Opevnění obkličující území kolem 3 ha, bylo vybudováno v inundaci řeky Moravy na typickém jihomoravském nížinném pahorku, v lidové mluvě zvaném "hrůd" (takových pomístních názvů tratí v místech řekou naplavených pahorků je na jižní Moravě více).

Opevněné místo bylo chráněno od jihu návrším, známém jako pravěké naleziště. Jak je ještě ze starých katastrálních map patrné, leželo

hradiště v ohbí říčky Morávky, která je ramenem řeky Moravy.

Valy hradiště byly ještě dobře viditelné do roku 1932, kdy zejména jejich západní a východní část velmi narušila stavba bývalého Bařova plavebního kanálu Otrokovice-Sudoměřice, který je ve směru od východu k západu protíná téměř prostředkem v šířce 26 m. K dovršení poškození této památky byl přes kanál, v západní části areálu hradiště, postaven železobetonový most s vysokými hliněnými nájezdy. Přes něj vede polní cesta, která odbočuje z betonové státní silnice (Hodonín-Veselí), vybudovaná rovněž pouhých 50 m od jižní strany valu hradiště. Je jisté, že i vysoké a široké těleso silnice porušilo jižní předpolí opevnění. Za tohoto stavu měla být na stejně již silně snížených a místy úplně rozvezených valech provedena hluboká orba. Proto zde byl ve dnech 21. IX. až 10. XI. 1958 proveden Archeologickým ústavem ČSAV, pob. v Brně, záchranný zjišťovací výzkum.

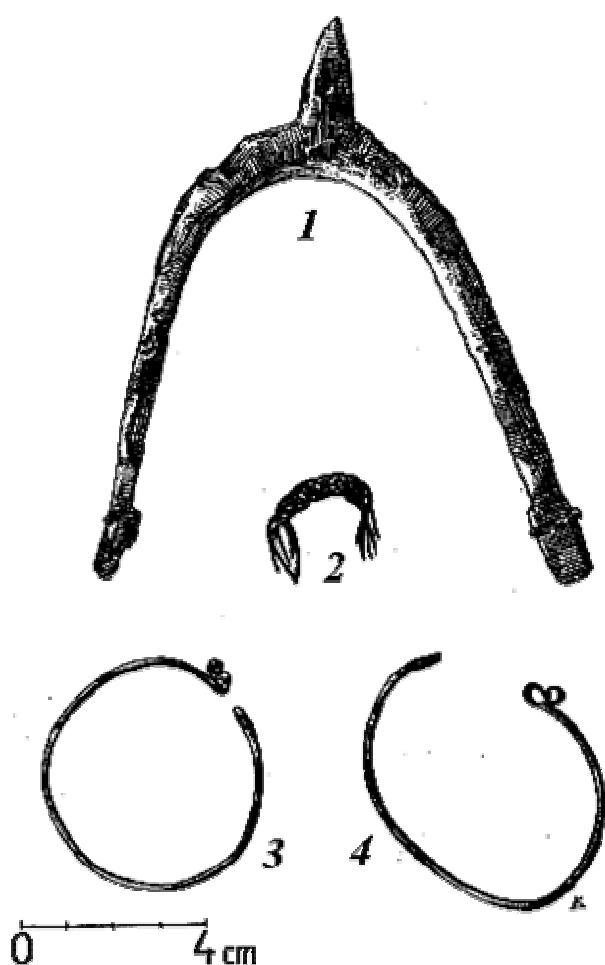
Tvar hradiště je dnes, po tolika zásazích již špatně patrný. Se značnou bezpečností je ho však možno rekonstruovat pomocí starých katastrálních map. Na nich jsou tečkovaným šrafováním parcely zelinářských pozemků, které (na rozdíl od odlišného značení lučních parcel) zachovávají ze dvou třetin podkovovitý tvar hradiště. Zaměření zbytků valů, které provedl ing. F. Holešovský z AÚ ČSAV,

pob. v Brně, se řídilo existujícími, i když orbou do šířky rozvezenými valy. Část západní a východní byla rekonstruována podle starých katastrálních map a mohla být dalšími zjišťovacími sondami ještě upřesněna.

Jak již bylo řečeno, rozpůlil 26 m široký plavební kanál hradiště na severní a jižní část. Záchranný zjišťovací výzkum se zaměřil tedy zejména na zjištění způsobu stavby obranného zařízení. V jižní části hradiště byla proto ve směru od JV k SZ vedena 50 m dlouhá a 2 m široká sonda přes nejméně výraznější vystupující část valu. Sonda obsáhla jak část vnějšího okolí, tak i val a vnitřního areálu hradiště. Val byl původně vyšší a okolní terén hlubší. Deformace terénu byla způsobena nejen rozoráváním valu, ale, jak ukázal výzkum, vnější i vnitřní okolí bylo zaneseno náplavami. Na vnější straně, ve vzdálenosti 18 m od valu ležela kulturní vrstva původního povrchu pod 70-80 cm náplavou žluté hlíny. V ní jsme našli vedle řídky roztroušených plochých kamenů a střepů z keramiky pozdní doby hradištní dvě esovité záušnice, zhotovené z tenkého bronzového drátu (průměr 0,2 cm). Jeden jejich konec je roztepán a svinut v esovitou kličku, opačný, rovněž roztepaný, je před koncem provrtaný (průměr záušnice 5 cm). V 11. až 14 m sondy byl v rozmezí její šířky odkryt sídelní objekt s destrukcí plochých kamenů. Jedno místo o rozloze 100x50 cm prosycené uhlíky svědčí o existenci ohniště. Výplň vrstvy mezi kamennou destrukcí obsahovala množství střepů z nádob. Tento sídelní

objekt, odkrytý zčásti sondou, byl zbudován pod vnější lící valu, kterým byl od severu chráněn. Rovněž z vnitřní strany valu (mezi 33-35. m) jsme v hloubce 40-60 cm pod nynější úrovní terénu odkryli sídelní vrstvu s plochými kameny, zlomky mazanice a střepů. Také v 41. metru sondy hloubce 60 cm mazaninová vrstva s plochými kameny.

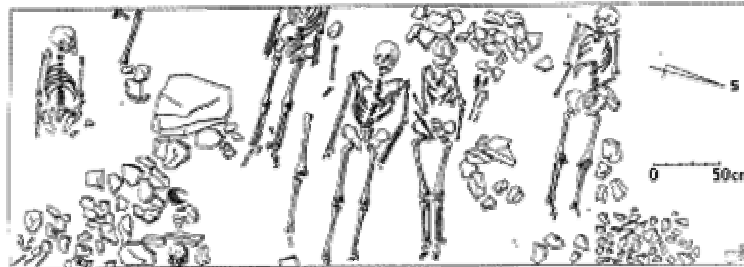
Ve 46. metru jsme z hloubky 80 cm pod nynější úrovní povrchu vyzvedli železnou ostruhu z vnitřní strany hraněnou a z vnější zaoblenou. Její oblouk se rozevírá ke koncům a krátký hraněný bodec se zužuje v hrot. Na obou koncích jsou štítové destičky, spojené s vnitřními plíšky pomocí hřebíčků (délka 13,4 cm, šířka mezi konci 11,3 cm, délka bodce 2,5 cm). Při prodloužení sondy I na vnitřní plochu hradiště (mezi 25. až 38. metrem) bylo

1 - ostruha, 2 - zlomek pleteného prstenu, 3,4 - esovité záušnice Kresba M. Kuda

2 m širokou sondou po celé délce (14 m)

odkryto pohřebiště. Hroby byly zahlubovány již do sídelní vrstvy s nálezy zlomků keramiky, zvířecích kostí a zlomků železných předmětů, nalézajících se v hloubce 55 až 60 cm. Pozoruhodné je, že některé hroby zasahovaly z vnitřní strany až skoro k dochovalému vrcholu tělesa valu, kde ležely 25 až 30 cm pod nynějším povrchem.

**Hradiště "Hrádky" u Suleměřic nad Moravou.
Sonda I (33-39 m). Část odkrytého pohřebiště. Kresbu M. Kuča**

Zemřelí byli ukládáni v hrobech ve směru od západu k východu, těsně vedle sebe. Některé kosti jedinců ze zrušených hrobů byly odsunuty a jejich místo nahradili novým pohřbem. Sondou jsme zachytili a odkryli 17 hrobů mužů, žen a dětí. Zemřelí byli pochováni v natažené poloze s rukama podél těla, nebo s jednou, případně oběma rukama v klíně. Většina hrobů byla bez nálezů. V úrovni hrobu č. 10 u lebky ležel železný předmět, uprostřed v profilu čtverhranný a zahrocený na obou koncích (délka 14 cm, průměr 0,3 cm). Jelikož hrobové záasy nebylo možno rozeznat, není jisto, zda pochází tento nález z hrobu nebo ze sídlištní vrstvy, do které byli mrtví pochováni. V hrobě č. 7 měl zemřelý na prstě pravé ruky navlečený neúplně dochovaný pletený bronzový prsten. Je zhotoven z šesti pramenů bronzového drátu tak, že pletení má uprostřed trojhranný průřez vnitřní plochou stranou k oběma koncům se zužující. Oba konce jsou rozpleteny (nejv. průměr 2,3 cm, výška 2,2 cm; obr. 15: 2). U holenní kosti ležela železná přezka. Tvoří ji velký obdélný masivní rámeček (6,7 x 5 cm). Trn je dlouhý 5 cm. Hlava zemřelého v hrobě č. 14 (byl odkryt pouze z části, neboť směřoval větším dílem pod okraj sondy) byla z pravé a levé strany obestavěna kameny. Těsně za lebkou byl kolmo zasazen plochý kámen. V hrobě č. 1 ležela za lebkou skupina několika kamenů. Není však jasno, zda nenáležely k porušeným sídelním objektům. Také v hrobě č. 17 po levé straně nohou bylo zjištěno několik kamenů.

Další sondážní práce jsme prováděli v severní části hradiště. V sondě II, vedené 25 m severně od kanálu v areálu opevnění, ležely v kulturní vrstvě 40 až 50 cm pod nynějším povrchem zlomky hradištní keramiky a kostí domácího dobytka. Ojedinelým nálezem byl oranžový skleněný korál s průběžným otvorem pro navléknutí (průměr 1 cm). Sondou II a IV byly prozkoumány pozůstatky valu v severní části hradiště. Valové těleso bylo v místech sondy III intenzivně orbou a vybírání kamene již zcela odstraněno, takže zde šlo vlastně o výzkum úpatí valu. Ve vzdálenosti 30 m západně od sondy III, jsme pak vedli poslední sondu IV. Zde bylo těleso valu z celého opevnění nejlépe zachováno, a to proto, že na něm stojí sadařská bouda. Pozemek sám také není polem, ale štěpnicí a zelinářskou zahradou. Poznatky získané při průzkumu této části valu bylo možno zároveň ověřovat situací v základech valu pod odoranou a snesenou horní částí v sondě III. Po odkrytu 25 až 30 cm silné

humusové vrstvy se ve 14 m dlouhé a 2 m široké sondě IV ukázalo, že vlastní těleso valu se skládalo ze tří částí. Vnitřní část byla navršena z jílu propáleného do hněda. Tato část valu byla při jeho budování záměrně vypálena, jak ukazují nálezy kusů spálených dřev a přepálené vápencové kameny. Zcela obdobná situace se jevila totiž ve vnitřní části valu v sondě III, kde do hněda vypálená část obsahovala velké kusy spálených dřev a tenčích spálených větví.....

Ve starší literatuře se zmiňuje Ř. Wolný ("Topographie Mährens") o návrších Čertoryjích a Šancích, kterými míní patrně sudoměřské hradiště. A. Komers ("Der Ringwall "Hrůdy" bei Strážnice in Mähren") si při popisu tohoto opevnění povšiml v jednom místě průkopu valu kamenného zdiva na vnější straně, skládaného na sucho z pískovcových ploten. Kameny byly místními obyvateli dobývány a používány ke stavbě obydlí. Zmiňuje se rovněž o nálezích asi 30 koster, které byly obráceny obličejem k východu. lebky některých z nich byly ze tří stran obloženy kameny a čtvrtý, plochý kámen tvořil kryt shora. A. Komers, který považoval naleziště za pravěké hradisko, pozoroval přibližně uprostřed vnitřní plochy oválnou vyvýšeninu. Při odkryvu těchto míst narazili v hloubce 34 cm na ploché pískovcové kameny, které kryly plochu asi 1 m². Pro vystupující vodu však nebylo ve výzkumu pokračováno. na jiných místech byly nalezeny zvířecí kosti, které prof. Woldřich určil jako kosti z hovězího dobytka, vepře, ovce nebo kozy a srnce. Jedna plochá kost byla zaoblena a na jednom konci vlnovitě vyřezávána. Vedle množství zlomků keramiky (podle popisů a vyobrazení pozdněhradištní) nalézali vypálené kusy mazanice, na kterých prý byly patrné otisky ústí nádob. Pravděpodobně to však mohly být kusy s otisky kulatých břevien, podobných těm, jaké jsme zjistili při našem výzkumu.

I.L.Červinka ("Slované na Moravě a říše Velkomoravská") řadí "Hrůdy" mezi "Břetislavova hradiště pohraniční". Píše, že " opevnění jest od řeky kruhovitě, na straně do luk mnohoúhelníkové podoby". Nutno ovšem mít na zřeteli, že takto popisovaná podoba mohla již být proti původnímu stavu zkrácená, a to v důsledku rozdělení hradiště se zbytků valů na zelinářské a luční parcely. V dalším autor přejímá údaje Komersovy a Dvorského (Fr.Dvorský: "Strážnický okres Vlastivědy moravské", Brno 1914). Nakonec píše, že "hradisko pozbylo svého významu jako pohraniční pevnůstka, jakmile úkol jeho převzalo opevněné město Strážnice".

Určitý počet nálezů byl na hradišti "Hrůdy" nasbírán při hloubení plavebního kanálu. Nutno litovat, že to byla stejně jen nepatrná část z převážně zničených. Některé z nich se dostaly do strážnického muzea spolu se zprávou, že při výkopech byla objevena studna obložená kameny, ležící přibližně uprostřed hradiště. Je možné, že se tato zpráva shoduje se zjištěním A Komerse, jež bylo uvedeno výše.

Výše popisované nálezy ukazují, že "sudoměřských hrůd" - návrší obtékané říčkou Morávkou, bylo v té době obýváno. Ze střední doby hradištní našli v nedalekém Petrově již roku 1887 hrob s kostrou, u níž byly dvě bromzové náušnice, železný nožík a nádoba. Také na návrší nad hradištěm na tzv. Čertoryjích byly vykopána nádobka a železný nůž. Podle uvedených jednotlivých nálezů nelze ovšem bez dalšího výzkumu posuzovat rozsah tohoto osídlení ve střední době hradištní. Byla to patrně menší

koncentrace obydlí venkovského rázu. Větší sídelní jednotka musela být nedaleko slovenské Skalice, kde prozkoumali celý mohylník. Podle V. Budinského-Kričky ("Slovanské mohyly ve Skalici") zde bylo pochováváno někdy mezi léty 800 až 900 a funkci nového pohřebiště pak převzalo nedaleké "Vysoké pole". Severovýchodně od "Hrůdů" bylo rovněž odkryto rozsáhlejší slovanské pohřebiště "na Golgaté u Strážnice", které rovněž dosvědčuje blízkost slovanského sídliště. Druhý keramický typ zjištěný na zkoumaném hradišti "Hrůdy" byl nalezen v sídelní vrstvě sondy I pod mladšími hroby. Podobné nálezy pak ještě pocházejí ze sondy II. Tak okrajový zlomek tenkostěnné nádoby ze slitinového materiálu s příměsí písku přechází z výdutě přímo v tupouhle vytažený okraj. Počínající výduť je zdobena horizontálními rýhami. Jiný okraj má kuželovitě zkosený kraj a masívnější výduť zdobenou jednoduchou vlnkou. Některé střepy mají jednoduše rozevřené ústí s prožlábnutým okrajem. Dvě nádoby (podle dochovaných zlomků) měly výdutě výraznými žlábkami hrdel odsazené od trychtýřovitě rozevřených ústí s kuželovitě zkoseným, někdy ještě prožlábnutým, okrajem. Povrch nádob je zdoben výraznými vlnkami. Tato keramika, která ještě nese všechny rysy domácí výrobní tradice, má obdoby v nálezech VI. a VII. horizontu mikulčického hradiště, jak je vyčlenil J. Poulík ("Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti "Valy" u Mikulčic"). Po patrně nerozsáhlém osídlení, které doplňuje poměrně hustou síť nalezišť, tvořících vesnické zázemí mikulčického velkomoravského centra, zjišťujeme zde osídlení nově vybudovaného hradiště, spadající do druhé poloviny a konce 10. století.

Ke třetímu keramickému typu osídlení sudoměřského hradiště náleží největší počet zlomků nádob, kterou charakterizuje odlišnost materiálů, tvarů i výzdoby od dosavadní domácí tradice. Tato odlišnost souvisí s mohutným rozvojem výroby keramiky, která má v průběhu 11. století plně řemeslný charakter. Podobné výrobky můžeme sledovat na mnohých moravských nalezištích, z nichž nejlépe bylo prozkoumáno hradiště "Vysoká zahrada u Dolních Věstonic". Počátek vývoje tohoto typu keramiky má základ již v předchozím stupni zdokonalené výroby pokročilé druhé poloviny 10. století ("Staré zámky" u Líšně, Olomouc, Hradec u Opavy). Již v těchto výrobcích se projevuje odlišnost materiálů, tvarů a výzdoby. Nový způsob výroby se rozšířil také na jižní Moravu, prostřednictvím středomoravské oblasti patrně ze severních a severozápadních výrobních center. Již v průběhu první poloviny 11. století nový pozměněný ráz této keramiky na Moravě zcela zdomácněl, přičemž její výroba se vyvíjela dále. Na Sudoměřském hradišti nejvíce zastoupený typ keramiky z 11. století charakterizují opět nádoby s otisky značek na dně. Některé sinostěnné nádoby mají válcovitá, kolmo vytažená ústí s dovnitř zkoseným okrajem a s mělkými, horizontálními rýhami na výdutích. Jiné nádoby větších rozměrů mají trychtýřovitá ústí, která jsou spolu s výdutí horizontálně rýhována. Mezi nálezy jsou hojně zastoupeny okrajové střepy s dvojkonickým ústím, které je zdobeno vlnkami, kapkovitými vpichy a rýhami. Jště vyspělejšími výrobky jsou poměrně tenkostěnné nádoby, jejichž výduť přechází v mělký žlábek hrdla a válcovitě, kolmo vytažené ústí. Výduť i ústí je opět horizontálně rýhována. V sídlištních vrstvách byly zastoupeny nálezy zlomků velkých zásobnicových nádob z tmavé tuhé hlíny a hnědě vypáleným povrchem. Jejich zesílené okraje, zdobené vlnkami, dosahují šířky až 4 cm. Jindy jsou zdobeny opět krokvicovitým motivem. Některé stěny zásobnic mají pukliny staženy železnými svorkami. V jihovýchodní části hradiště u Sudoměřic jsme výzkumem zjistili pohřebiště. Jak bylo výše uvedeno, byla většina hrobů bez nálezů. Bez většího odkryvu nelze tedy zatím přesněji

vymezit dobu trvání pohřebiště. Jediným pozoruhodným nálezem je prsten, pletený z bronzových drátků, ležící v hrobě č.7. Technika splétání drátků je podobná jako u nálezu z Děvína nebo u stříbrné pletené náušnice z Nové Vsi, pocházející z hrobu pohřebiště datovaného nálezem mince do konce 10. a první poloviny 11.století. Předběžně lze tedy usuzovat, že v této části pohřebiště bylo pochovááno patrně nejdříve v druhé polovině 11.století a ještě v průběhu následujícího věku. Některé hroby jsou totiž zapuštěny do vnitřního svahu valu, tedy v době, kdy již val zřejmě nesloužil svému obrannému účelu. V souvislosti se zjištěním pohřebiště na hradišti "Hrůdy" se naskýtá otázka, zda zde původně nestál feudální vlastnický kostelík, kolem něhož mohli být původně pochovááni členové jeho rodiny. Snad ještě v době trvání hradiště zde počali být pochovááni i feudálové lidé (tedy patrně i nevolníci). Nedostatek milodarů v hrobech ostatně potvrzuje známou skutečnost, totiž upevňující se pozici církve, která potlačujíc pohanské přežitky zakazuje přidávání milodarů do hrobů a tím i stírá rozdíly v sociální příslušnosti zemřelých. Bližší poznatky k této problematice by snad pomohl získat pokračující výzkum. Nejbližší pozdněhradištní pohřebiště bylo odkrato v blízkém Rohatci (na pravém břehu Moravy). Některé hroby obsahující mince vedle jiných nálezů ukazují, že tam pochovávali v průběhu 11. a počátkem 12.století. Také v sousedních Ratíškovcích bylo zjištěno řadové pozdněhradištní pohřebiště. Při výzkumu hradiště "Hrůdy" jsme našli osídlení na jeho venkovní straně. Byly to zbytky ohniště s kameny, odkryté zčásti a ležící v těsné blízkosti vnější strany valu. V prostoru mezi dnes zaniklým tokem říčky Morávky a valem ležely také výše popisované záušnice z bronzového drátu, které mají ku příkladu období v nálezech z uvedených Ratíškovců. Podle dosavadního stavu bádání nebylo lze zatím vypracovat přesnější chronologii tohoto slovanského šperku. V Ratíškovcích byly podle I.L.Červinky nalezeny záušnice o velkém průměru, vedle jiných o malém průměru a silných kroučcích. Opět v jiném hrobě tohoto pohřebiště byla odkryta nádoba pozdněhradištního typu. zatím také nebylo lze určit, zda osídlení mezi hradištěm a Morávkou je současné s osídlením na hradišti, nebo až z doby jeho zániku. Ve venkovní kulturní vrstvě se ale vyskytují zlomky keramiky, které lze považovat za nejvyspělejší nalezené typy. Okraje těchto nádob mají válcovitě vytažená ústí oddělená od hrdla vývalkem. Ústí je zdobeno ostře rytými horizontálními, výduť mělkými, vodorovnými rýhami. Jejím období najdeme opět v nejmladších vrstvách druhotného osídlení mikulčického hradiště. Tato keramika také na "Hrůdách" svědčí pro to, že hradiště zaniklo někdy v průběhu 12.století. Ve vztahu ke hradišti se nedochovala žádná písemná zpráva. Mám však zato, že je možno je uvádět v souvislosti s názvem blízkých Sudoměřic (pozn. autora: Jméno osady Petrova u Strážnice je zřejmě mladšího data a bývá odvozováno od zakladatele Petra z Kravař a Strážnice. Z výše uvedených důvodů lokalizují hradiště "Hrůdy" k Sudoměřicům nežli k Petrovu). Jejich jméno je odvozeno od tvaru Sudiměřici, t.j. lidé Sudimírovi. Nejstarší doklad pro Sudoměř vznikl podle A. Profouse z osobního jména Sudomir. K r. 1195 je připomínám svědek Zudomir ("testis de provincia Olomuc"). Rovněž k roku 1207 je zmínka o moravském šlechtici Sudomírovi (Sudomirus). Toto staré jméno, které se v písemných dokladech objevuje poprvé na Moravě, může mít v uvedených souvislostech vztah k nížinnému hradišti "Hrůdy", t.j. případně může být jménem feudála, který je vlastnil. Ještě na listině Olomouckého kostela z r. 1255 je mezi svědky podepsán Štěpán, syn Sudomírův. Teprve v průběhu 14.století jsou v písemných pramenech doložena jména obcí Sudoměřic u Doks, Sudoměře u Stěkna, Sudoměřic u Týna nad Vltavou a u Sudoměřic u Votic v Čechách. V souvislosti se jménem

moravských Sudoměřic nad Moravou je pozoruhodné, že známý nález stříbrných pletených hřiven a velkých esovitých záušnic z nedalekého Veselí nad Moravou, byl údajně objeven v trati "Sudomírky". Název trati bezpochyby souvisí se jménem obce Sudoměřic a případně hradištěm, jehož jméno mohlo být přeneseno na místo pozdějšího vesnického osídlení (pozn. autora: Po zániku sudoměřského hradiště mohlo být, v období vyššího stupně ekonomicko-spoločenské formace feudální společnosti, správní ústředí přeneseno na hrad do Skalice, který pravděpodobně ještě ve XII. století patřil k Moravě. Nasvědčuje tomu dochovaný panský kostelík - románská rotunda moravského typu, přičítaná XII. věku). Dolní Pomoraví a zejména levý břeh řeky byl po rozkladu velkomoravského státního útvaru nejvíce vystaven útokům Maďarů. Ve třetí čtvrtině 10. století došlo na Moravě patrně k určité konsolidaci poměrů v důsledku porážky Maďarů na Lechu v roce 955 a patrně i míru uzavřeného roku 973 v Quedlinburgu. Je možné, že již někdy v tomto období mohlo být počato s budováním odlišného typu hradišť než byla velkomoravská. Na levém břehu Moravy a rovněž i na druhé straně řeky je značný počet míst, jejichž osídlení nám archeologické nálezy datují do 10. a 11. století. Vedle již výše zmiňovaného povelkomoravského osídlení hradiště u Mikulčic leží na pravém břehu řeky hodonínské hradiště "Perunsko" s nálezy pozdněhradištní keramiky, doposud ještě blíže neprozkoumané. V blízkosti byly ve dvou místech odkryty hroby s esovitými záušnicemi a denáry uherského krále Štěpána. Dalšími doklady osídlení jsou výše zmíněná naleziště v Rohatci a Ratiškovici. Vedle sudoměřského hradiště známe pozdněhradištní nálezy z Petrova. Ve Strážnici bylo prozkoumáno větší pohřebiště ze střední doby hradištní, které může mít někde poblíž pokračování také v mladší době. Z pozdněhradištního období známe nálezy z Veselí, Bzence, Uherského Ostrohu, Uherského Hradiště, Derfí a Spytihněvi, abychom jmenovali alespoň některé významné lokality. Cesta vedoucí od Bratislavy přes Šaštín a Holíč je připomínána jako "magna via" ještě k roku 1216. Její pokračování na Skalici-Sudoměřice-Strážnici-Veselí-Ostroh-Kunovice-Hradiště-Spytihněv-Napajedla až do Olomouce, byla nazývána ještě k roku 1217 stezkou českých stráží (... "via exploratorum" nebo "speculatorum de Boemia, guae vulgo symarut dicitur"). Symarut = somarut, tj. cesta soumarů, tedy nosičů nákladů nejen na strážní, ale také obchodní cestě. Neustálé nebezpečí z uherské strany nutilo, aby také poříčí řeky Moravy bylo zabezpečeno vybudováním menších hradišť, spojených navzájem strážní službou. Archeologické výzkumy posledních let ukázaly, že některá hradiště, která I. L. Červinka považoval za tzv. břetislavská, jsou z doby velkomoravské (Mikulčice, Nejde u Břeslavě) nebo, že existovala již v 10. století (Hradec u Opavy). Pokračující výzkumy budou muset osvětlit, zda některá z tzv. břetislavských hradišť (jako např. v Podyjí "Vysoká Zahrada", hledaný Podivín, Hrádek u Znojma, nebo v Pomoraví Spytihněv, Sudoměřice, Hodonín-Perunsko aj.) nebyla budována již mezi lety 955 (kdy po porážce Maďarů opanoval Boleslav I. Moravu s Nitranskem) a rokem 999 (v době před ztrátou Krakovska a Moravy ve prospěch Polska Boleslava Chrabrého). Tato hradiska byla osídlena prokazatelně v 11. století a většina z nich zanikla v průběhu 12. století.